

'De skræller centimeter på centimeter af vores kulturarv'.

Har arkæologien fundet sit sesam?

af Mette Bjerrum Jensen, cand.mag.

I det følgende vil jeg tillade mig at belemre jer med ting, I selv har sagt. Dette indlæg er baseret på udsagn fra arkæologer, embedsmænd og politikere. Jeg vil ved hjælp af jeres ord forsøge at vise, hvordan en arkæologisk krise først sad i hårdknude og siden blev løst, da vi arkæologer opdagede det sesam, der lukkede penge-kassen op.

Jeg vil derefter kaste et kritisk blik på dette sesam, og vise, at selvom de fleste arkæologer til daglig er mere hjemme i en skurvogn på en mark end på de bonede gulve, og selvom vi anser os selv som nogle, der beskæftiger sig med fortiden frem for nutiden, så er vores fag i allerhøjeste grad placeret på den nutidige dagsorden.

Jeg vil til sidst stille en række spørgsmål omkring, hvordan vi som fag vil foretrække at lade os bruge, eller om vi selv vil være med til at påvirke det kulturpolitiske spil. Og jeg vil, til jeres ærgrelse, også pirke til en dårlig faglig samvittighed, jeg håber vi alle går rundt med dybt inde.

Artiklen er en revideret udgave af et indlæg på konferencen Arkæologi og Politik – Politisk Arkæologi på Saxo-instituttet oktober 2008.

Krise

For godt og vel et årti siden faldt en række begivenheder sammen, der skabte en regulær krise i dansk arkæologi. Denne krise kom til udtryk i medierne, og i forbindelse med mit ph.d. projekt "Kulturarven og myten om den historiske identitet – arkæologiens rolle i det senmoderne samfund" (Bjerrum Jensen 2009) har jeg har analyseret avisdebatten der fulgte. En af de første begivenheder var, at regeringen ønskede mere skov som et led i den nye klimapolitik. Skovrejsningen foregik med dybdeplov og reolplov, og i Jyllands-Posten kunne man i 1997 læse at "Arkæologerne kan blot magtesløse følge dybdepløjningen hektar for hektar. ... Erik Johansen og hans kolleger [Rigsantikvarens Sekretariat, red.] mener, at hvis politikerne ikke hurtigt griber ind, vil et uvurderligt kulturelt og videnskabeligt materiale gå tabt for eftertiden." (Knippel 1997). Bid mærke i formuleringen: Det, samfundet mister, er et kulturelt og videnskabeligt materiale.

Året efter, i 1998, rammer endnu en trussel fra naturen dansk arkæologi. Naturgenopretninger sker uden hensyn til de oldsager, der ligger i de berørte områder. Berlingske Tidende skriver:

"Ødelæggelserne omfatter genstande, der er særligt rige på 'oplysninger' ... Det er bl.a. træ, tekstiler, skind og læder og rester af hvirveldyr. ... Mange træsager er allerede gået til... uanede mængder af voldsomt interessante oldsager, bl.a. skulpturelle stykker, mandshoveder fra Nydam-båden..." (Nielsen 1998).

Og året efter igen erkender den samlede stand af arkæologer, at landbrugets intensive dyrkningsmetoder og tunge maskiner "skræller centimeter på centimeter af de arkæologiske spor". Rigsantikvaren siger: "Det er chokerende, at der er fundet bronze ved halvdelen af gravene, det har vi ikke vidst før. Det betyder, at der er pløjet helt ned til det centrale gravkammer" (Reseke 1999).

Museumsdirektøren bekymrer sig: "...I det øjeblik oldsagerne går tabt, mister vi vigtig information." Journalisten skriver: "80 pct. af de hidtil kendte danske køkkenmøddinger er ved at forvinde i hastigt tempo...keramik, ildsteder, aske, stolpehuller..." (Nielsen 1999). Situationen er med andre ord alvorlig for det arkæologiske kildemateriale, og som arkæologer er vi vidner til, at information om for-

historien forsvinder, uden vi får chancen for at erkende den. Men det batter ligesom ikke rigtig med oldsager, ildsteder og stolpehuller. Politikerne er tavse, og tonen fra den arkæologiske side bliver mere og mere desperat.

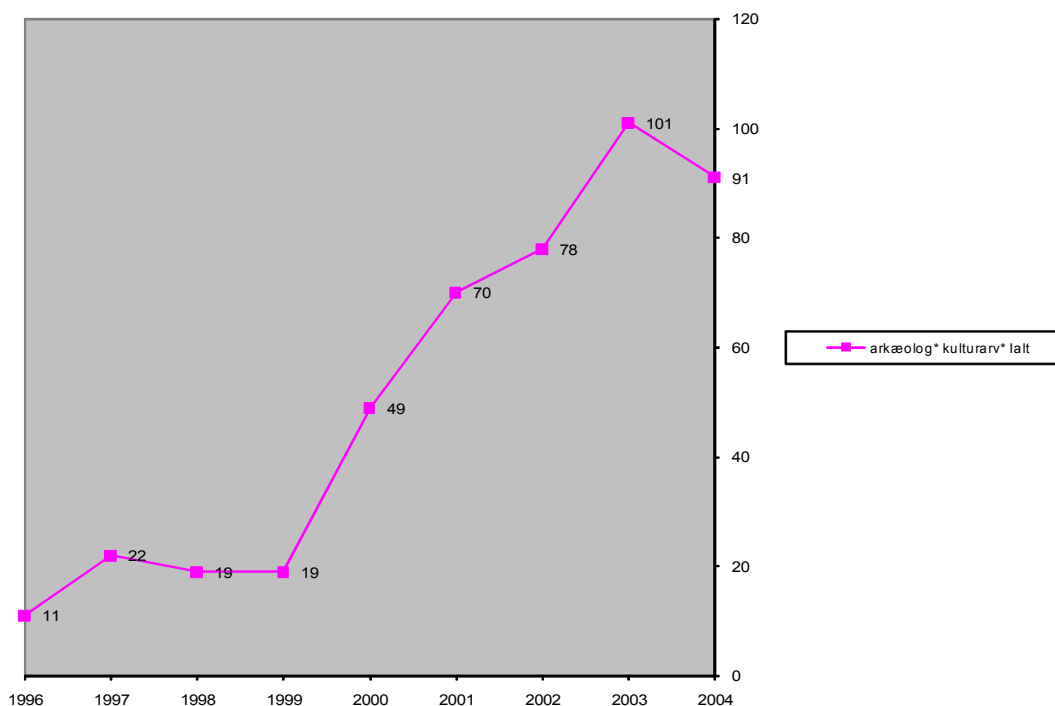
Skæbnetime for dansk kulturarv

Da vi når frem til sommeren 1999, er problemet vokset arkæologien langt over hovedet. Arkæolog Orla Madsen, medlem af Statens Museumsnævn, anslår, at der mangler godt 40 millioner kroner om året til ”nødvendige arkæologiske undersøgelser” (Knippel 1999). Arkæologen understreger: ”Vi må gøre os klart, at det er en del af danskernes kulturarv, der forsvinder, når de nødvendige arkæologiske udgravninger ikke foretages” (Knippel 1999). Ved at bruge ordet ’kulturarv’ frem for arkæologiske fund eller spor eller levn giver Madsen sine argumenter større vægt og gyldighed. Det er ikke blot arkæologiske genstande og anlægsbeskrivelser, vi er på vej til at miste, det er noget mere essentielt for hele befolkningen: det er ’danskernes kulturarv’.

Hov! Det må vi prøve igen. Og igen. Og igen. Professor Henrik Thrane fra Aarhus Universitet kundgør, at ”Den danske kulturarv befinder sig i en skæbnetime.” (Thrane 1999). Jyllands-Posten fanger arkæolog ved Nationalmuseet Susanne Gram, der

udgraver et cistercienserkloster i Sorø, og næsten har brugt pengene op, så resten af det arkæologiske materiale går tabt. ”Det er vores kulturarv, det handler om”, argumenterer arkæologen om de arkæologiske fund (Enggaard 2000). JP Århus får en lokal kommentar fra overinspektør Niels Andersen på Moesgård Museum (Jørgensen 2000): ”Det haster med en indsats for at bevare den danske kulturarv”, siger overinspektøren, og indgår dermed i den nytillærte diskurs. Knap to år efter kulturarvsbegrebet fik sit tag i dansk arkæologi deklamerer museumsinspektør Per Ethelberg i en kronik, at ”Fattigt er det land, som ikke forstår at tage vare på sin egen kulturarv” (Ethelberg 2001). Da vi først havde lært det nye sesam at kende, brugte vi det alle sammen flittigt – også undertegnede, der i et debatindlæg i Politiken er med til at beskrive, hvordan ’vores kulturarv’ i form af ’vores fælles fortidsminder’ destrueres ved skovrejsninger (Kanstrup, Bjerrum og Christensen 2000).

Hvis man ser på, hvor ofte ordene arkæolog og kulturarv optræder sammen i de største aviser, er det meget markant, at ordet bliver mere og mere almindeligt blandt arkæologer fra 1999 (figur 1). Fra 1996 til 2003 bliver antallet af gange, vi laver sammenkoblingen mellem arkæologi og kulturarv ti-doblet.

Figur 1. Kurve over antallet af gange hvor ordet 'arkæolog*' (med forskellige endelser) optræder sammen med ordet

'kulturarv*' (med forskellige endelser) i de 9 største dagblade i perioden 1996-2004.

Og det virkede! I 2006 blev der anvendt 81 millioner kroner til bygherrebetalte udgravninger (DAR 2007), og de 40 millioner arkæologien ønskede sig årligt til udgravninger i 1999 er dermed godt og vel opnået.

Arkæologien havde fundet sit sesam, og døren til skatkammeret gik op! Det sesam var kulturarv, der frem til 1998-1999 var et næsten ukendt begreb. Vi arkæologer var i høj grad med til at bringe begrebet frem i rampelyset, da vi erfarede, at vi fik opmærksomhed og flere penge, når vi erstattede begreber som arkæologiske levn, stolpehuller eller køkkenmøddinger med kulturarv. Kulturarv bruges i starten som et synonym for hidtil anvendte begreber for fortidsminder og kulturspor. Imidlertid ændrer diskursen sig efter årtusindskiftet.

Kulturarv og dansk identitet

Intensiveringen af brugen af ordet kulturarv blandt såvel kulturhistorikere som journalister falder sammen med to væsentlige begivenheder indenfor kulturpolitik. På samme tidspunkt i 2001 overtager VK-regeringen og dermed en konservativ kulturpolitik scenen, sammen med den ny Kulturarvsstyrelse (der planlagt skulle hedde Museumsstyrelsen (Bjerrum Jensen 2009: 82)). Såvel den ny kulturminister Brian Mikkelsen som den ny direktør for Kulturarvsstyrelsen Steen Hvass har en fælles interesse i at lancere kulturarv som et bærende begreb. Det ses blandt andet af to stort set enslydende citater, de begge benytter:

"Til alle tider har mennesker haft behov for at kende deres egen kulturarv som et nødvendigt udgangspunkt for tilværelsen og som en væsentlig del af både deres egen og hele nationens identitet" (Hvass 2002; Mikkelsen 2006; 2007).

Her sættes der lighedstegn mellem kulturarv og identitet. Kulturarv gøres til noget essentielt for mennesker, noget, man ikke kan være foruden. Desuden forbindes kulturarv med national identitet. Kulturarv gøres til det, der binder en nationalstat sammen. Denne forestilling hænger godt sammen med den traditionelle arkæologiske selvforståelse, hvor vi betragter arkæologi som et nationalfag. Arkæologer benytter sig derfor ubesværet og ureflekteret af samme kobling mellem kulturarv og

national identitet, som det blandt andet sås af Ethelbergs citat ovenfor, hvor han vurderer et land som fattigt, hvis det ikke har en kulturarv. Et andet eksempel kan findes, hvis vi springer fra avisartikler til et radiointerview (se i øvrigt Bjerrum Jensen 2009 for flere eksempler).

Ikke fordi jeg vil være nationalist

I et program på Danmarks Radio P1 spørger journalisten arkæologen: *"Hvorfor er det vigtigt at kende sin kulturarv?"*

Arkæologen svarer: *"Ja fordi kulturarv er afgørende til en forståelse af os selv og den omverden, vi er en del af ... kendskab til kulturarv med til at gi' os en identitet... også i forhold til de andre mennesker vi omgås, andre nationer, ...og derfor ...føler jeg det som en helt naturlig ting, at man har en historisk identitet. Og – man kan også se, dem, der ikke har det, de søger at få en identitet, ofte ubevidst, men man kan mærke på folk, hvis folk ikke har det selv, nationer der ikke har det, så gør de en stor indsats for at få den identitet."*

Radioværtten spørger: *"Men hvorfor mener du, det er identitetsskabende at kende sin kulturarv?"*

Arkæologen forsøger at uddybe: *"Altså, det, jamen, hvis du ikke havde en kulturarv, eller du kun havde e..., undskyld jeg siger det, men den tyske kulturarv, så ville du nok opfatte dig selv som et andet menneske end, m..., at du har den danske kulturarv. Der er sådan en forskel, ikke fordi jeg vil være nationalist, men, for vi har jo også i oldtiden været noget af det samme som den tyske kulturarv er, men den ændrer sig jo hele tiden."* (P1 2005).

Arkæologer bruger nu ikke længere kulturarv som synonym for det, vi er specialister i: grubehuse, bronzefibler og anlægsspor. Vi bruger ordet kulturarv som en begrundelse i sig selv. Det er jo danskernes kulturarv, derfor skal vi have penge til at gennemføre arkæologiske udgravninger. Ikke fordi, der er tale om historisk forskning, eller fordi det drejer sig om et videnskabeligt kildemateriale, men fordi der er tale om, at mennesker mister deres identitet, hvis vi ikke undersøger den her jernalderboplads!

Der er umiddelbart to problemer i at bruge denne

retorik. Det første problem er illustreret i citatet ovenfor. Vi forbinder vores arkæologiske videnskab med et identitetspolitisk projekt. Arkæologien finder sin begrundelse i, at faget skaber national stolthed og national identitet – ikke gennem, at vi forsker efter ny viden om mennesker, der har levet på denne klode før os – også længe inden, nogle kunne kalde sig dansk. Som sådan bliver dansk arkæologi noget, der kun er for danskere. Frem for at bygge bro mellem kulturer – mellem nutidens kultur og fortidens fremmede – er vi med til at bygge en mur mellem ”os” (de etniske urdanskere) og ”de andre” (de, der ikke har en lang, dansk kulturarv som referenceramme). Det er det ene problem.

Det andet problem er, at selvom man ville argumentere, at midlet helliger målet – og at det altså er i orden at bruge begrebet kulturarv, når det nu medfører større opmærksomhed omkring arkæologien – så holder det ikke vand her. Arkæologien har fået flere penge gennem de bygherrebetalte udgravninger, ja. Men vi har ikke formået at få beskyttet et eneste fortidsminde bedre. Skovrejsninger er stadig destruktive, og underfinansierede i de tilfælde, hvor der overhovedet er en arkæologisk undersøgelse af de enorme arealer. Landbruget pløjer stadig med større maskiner og en intensiveret drift. Kulturspor slides stadig ned, år får år. Vi undersøger flere fortidsspor, men de har en stadig ringere tilstand. Stort set ingen arkæologer tør officielt bekymre sig om, hvad der sker med de skjulte kulturspor i løbet af vores generation som arkæologer. Jeg har læst nogle hundrede avisartikler

Forfatteren kan kontaktes på:

mkbjerrum@hotmail.com

igennem – og jeg har citeret én arkæolog for at bringe ordet in situ bevaring på banen.

Arkæologien har fået et sesam. Men vi har samtidig fået lukket munden med en kæmpe pose penge, og har dermed bragt os selv i en situation, hvor det er svært at gøre opmærksom på, at vi er nødt til at bevare nogle af forhistoriens efterladenskaber – ikke på museerne, men i jorden!

Noget at tænke over...

Jeg vil derfor slutte dette som et oplæg til debat med at stille nogle spørgsmål, som jeg håber vil summe videre i Jeres hoveder:

Hvordan bruger vi vores nye sesam med omtanke, så vi finder en god balance, hvor vi kan være danske arkæologer, der primært arbejder indenfor nationalstatens nuværende grænser, uden at vores retorik gør, at vi kan forveksles med patriotiske nationalistere frem for at fremstå som reflekterede videnskabsmænd og fagfolk?

Og hvordan får vi forklaret politikere og befolkning, at vi på trods af vores egen succes, stadig mangler at leve op til vores faglige ansvar at sikre kulturspor for eftertidens arkæologer og befolkninger?

Jeg kan også stille det på spidsen og spørge: Vil vi sikre ’dansk kulturarv’, eller vi sikre det arkæologiske kildemateriale?

Note

1. DAR godkendte i 2006 budgetter for 250.856.303,83 kr. og regnskaber på i alt 81.022.932,81 kr. (DAR 2007).

Litteratur

- Bjerrum Jensen, M. 2009
Kulturarven og myten om den historiske identitet. En diskursanalyse af arkæologiens rolle i det senmoderne samfund.
Ph.d. afhandling forsvaret den 4. september 2009 ved Institut for Arkæologi, antropologi og lingvistik ved Aarhus Universitet.
- Ethelberg, P. 2001
Kronik.
Jyllands-Posten 11.05.2001
- Hvass, S. 2002
Tværministeriel redegørelse for den faste kulturarv 2002.
Kulturministeriet.
- Jørgensen, J. K. 2000
Kulturarv: Kulturarv trues af ødelæggelse.
Jyllands Posten, JP Århus 26.06.2000
- Kanstrup, M., M. Bjerrum, M. & J. Jagd Christensen 2000
Arkæologi: De fælles fortidsminder trues af moderne skovdrift, debatindlæg.
Politiken, 16.05.2000
- Knippel, L. O. 1997
Oldtidsgrave ødelægges.
Jyllands-Posten, 19.12.1997
- Knippel, L. O. 1999
Oldtidsfund i fare for at blive ødelagt.
Jyllands-Posten 29.07.1999
- Mikkelsen, B. 2006
Kulturminister Brian Mikkelsens tale ved åbning af konferencen "Handel med stjålen kulturarv", Nationalmuseet, 9. marts 2007
- DAR 2007
Tal fra referat fra møde i Det Arkæologiske Råd, 31.01.2007
- Enggaard, M. 2000
Arkæologi: Dansk arkæologi i akut krise.
Jyllands-Posten 25.06.2000
- Mikkelsen, B. 2007
Kulturarvsstyrelsens nyhedsbrev, marts 2007, Ministerens pen – marts 2007 – Vi skal bekæmpe illegal handel med kulturarv bedre.
Kulturministeriets hjemmeside 2007
- Nielsen, L. L. 1998
Oldsager truet i vådområder.
Berlingske Tidende 02.02.1998
- Nielsen, L. L. 1999
Køkkenmøddingerne mases af traktorer.
Berlingske Tidende, 13.04.1999
- P1 2005
Apropos .Kulturarv.
Sendt 10. maj 2005 på Danmarks Radio P1
- Reseke, L. 1999
Gravhøje falder for ploven.
Jyllands-Posten 11.02.1999
- Thrane, H. 1999
Debatindlæg.
Berlingske Tidende 23.03-2000